

Skeppsholmens

Flottans musikkår leder en kolonn av flottans personal från Skeppsholmen till Galärvarvet. Det är vinter och pontonbron har lagts ut. I täten för paraden går musikdirektör Oscar Blomquist, chef för Flottans musikkår i Stockholm 1891–1909.

I fonden, bakom musikkåren, reser sig två rätt så höga hus med valmade tak, som bär de mystifierande namnen Norra och Södra fundamenten.

Flottans varv

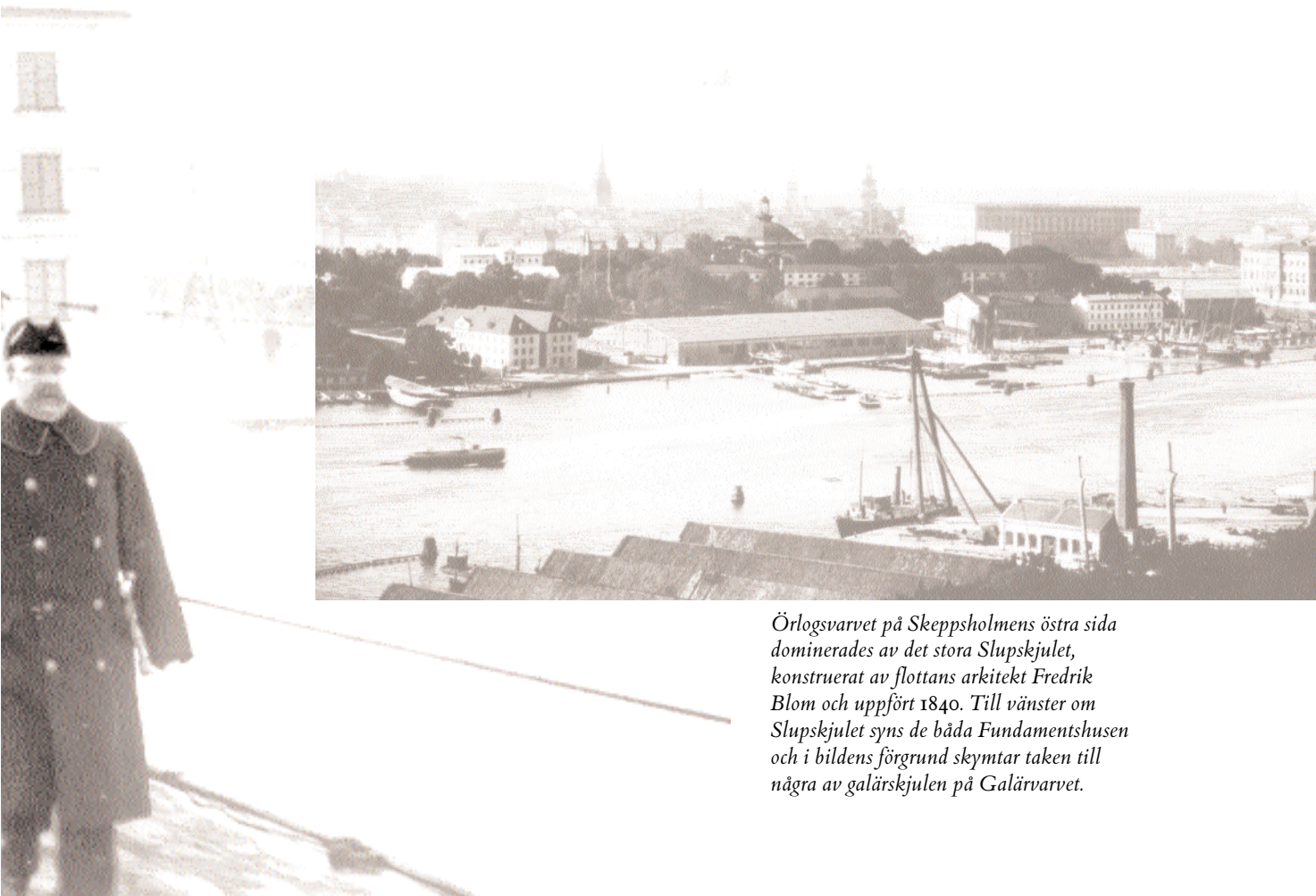
Under flottans tid var Skeppsholmen delad i två områden. Mot Strömmen

På Skeppsholmen i Stockholm ligger två identiska byggnader som trots att det finns gott om plats står så tätt invid varandra att det väcker nyfikenhet. Byggnaderna kallas Norra och Södra fundamenten har en spännande historia.

låg örlogsstationen med sina förläggningar och skolor, medan ett stort område mot Ladugårdslandsviken upptogs av den ena hälften av Flottans varv. Mittemot på Djurgårdssidan låg sedan 1720-talet den andra delen av varvet – Galärvarvet.

Skeppsholmen med Galärvarvet var en gång del av ett monumentalt militärt landskap, som bredde ut sig kring Ladugårdslandsviken och som fick sin slutliga form kring mitten av 1800-talet, för att raseras eller döljas av nybebyggelse några decennier senare. I stor utsträckning var det skapelsen av en

De båda Fundamentshusen bildar fond till Flottans musikkår på väg över flottbron mot Galärvarvet en kulen vinterdag år 1903.

Örlogsvarvet på Skeppsholmens östra sida dominerades av det stora Slupskjulet, konstruerat av flottans arkitekt Fredrik Blom och uppfört 1840. Till vänster om Slupskjulet syns de båda Fundamentshusen och i bildens förgrund skimtar taken till några av galärskjulen på Galärvarvet.

fundament

och samme man – flottans arkitekt Fredrik Blom. På nuvarande Östermalmssidan låg allt sedan 1600-talet längst i väster Kronobageriet och omedelbart nordost därom Artillerigården, som från 1860-talet kröntes av Hedvig Eleonoras kupol. Vid nuvarande Grev Magnigatan låg Andra gardets kaserner och strax intill dessa Livgardets till häst ståtliga kasernetablisement – en skapelse av Fredrik Blom. Längst i öster avslutades panoramat med Svea Livgardes kaserner i gamla Fredrikshofs slott. Skeppsholmens bebyggelse dölles ännu inte av dagens bedövande ve-

getation utan Skeppsholmskyrkan och Kasern 1 – båda verk av Blom – reste sig ännu fritt ur klippan. Från Skeppbron fanns det goda möjligheter att överblicka stora delar av härligheten.

På Skeppsholmens östra sida – varvsidan – var bebyggelsen inte fullt så spektakulär om man bortser från det väldiga Slupskjulet, som den flitige Fredrik Blom konstruerade i avancerad träteknik. Här ska vi emellertid stanna vid Slupskjulets grannar i söder, Norra och Södra Fundamenten.

Till Flottans varv anslöts Beckholmen när den övertogs av kronan den

1 oktober 1918. En omfattande utbyggnad gjordes av örlogsvarvet under andra världskriget då flera nya byggnader uppfördes på Djurgårdssidan. Varvet var en stor arbetsplats och under 1940-talet arbetade 1300 civilanställda på örlogsvarvet och marinverkstäderna. Varvsområdet skiljs fortfarande från övriga Skeppsholmen av en räckla av murar och byggnader.

Två hus av ett

Fundamenten ligger ett stycke innanför den forna varvsentrén på Skeppsholmen, vid Östra brobänken, som är

namnet på varvskajen som under de senaste åren har restaurerats till ursprungligt skick med dykdalber och allt. Brobänk betyder för övrigt just varvskaj av trä där fartyg förtöjs för reparation, utrustning eller vinteruppläggning. Bro i brobänk är dock inte släkt med bro i betydelsen brygga utan ordet skrevs tidigare bråbänk, där brå hör samman med verbet brå eller bråda som betyder att bstryka något med tjära eller beck.

Fundamenten har en lång och omständlig byggnadshistoria, som har sin upprinnelse i att Sverige organiserade en galärflotta omkring 1714, sedan riket överraskats av den ryska sjökrigstaktiken med rodda galärer. Den kallades också skärgårdsflottan och var avsedd för att operera i de grunda och trånga svenska och finska skärgårdarna. Galärflottans stockholmseskader stationerades på Skeppsholmen. Skärgårdsflottan anslöts 1756 till armén och kallades därefter Arméns flotta. Vid Svensk-sund i Finska viken vann Sverige den 9 juli 1790 sin största sjöseger genom tiderna då Arméns flotta krossade sin ryske motståndare.

Skärgårdsflottan slogs år 1823 samman med örlogsflottan till Kongl.

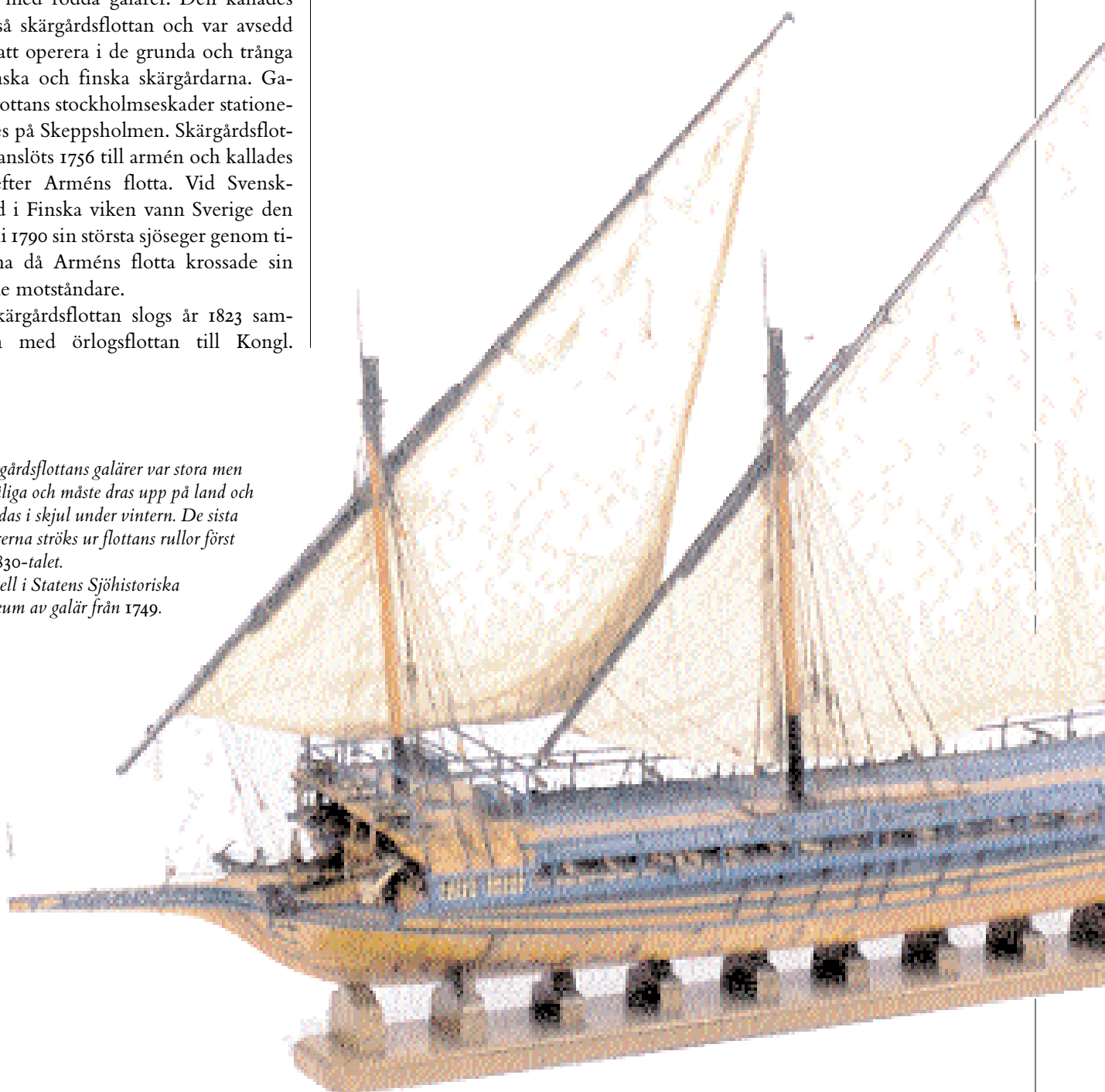
Majestäts flotta. Några av skärgårdsflottans galärer förvarades ursprungligen på Djurgårdssidan men där var de illa utsatta för väder, vind och för svår sjö när sydlig vind drog över Ladugårdslandsvikens vatten. År 1730 beslöt därför Amiralitetskommissariatet att de borde flyttas till «tjänligare ställen kring Skeppsholmen, där de ha bättre skydd, så av själva holmen som av varandra och dessutom vid ankommande stormväder snarare kunna hjälpas och göras fast, än där de nu ligga».

Snart bestämde man sig för att inte bara flytta galärerna tvärs över viken utan också för att bygga ett antal galärskjul på Skeppsholmen så att de dyrba-

ra farkosterna kunde förvaras under tak, på torra land. Men därmed hade man givit sig i kast med en uppgift som, trots sin relativt anspråkslösa karaktär, nästan var den frihetstida marinen övermäktig. Ännu 1739 hade man inte kommit längre än att kaptenlöjtnanten Jacob Gillberg lämnade in en förteckning över de vrak som låg i vattnet utanför den tillämnade platsen för galärskjulen, i närheten av styckekranen på östra sidan av Skeppsholmen. Det beslöts förvisso att vraken skulle tas upp, men av detta blev intet. Först 1745 lyckades man, genom att sälja en del fartyg, driva upp de medel som behövdes för att bygga skjulen.

Skärgårdsflottans galärer var stora men ömtåliga och måste dras upp på land och skyddas i skjul under vintern. De sista galärerna ströks ur flottans rullor först på 1830-talet.

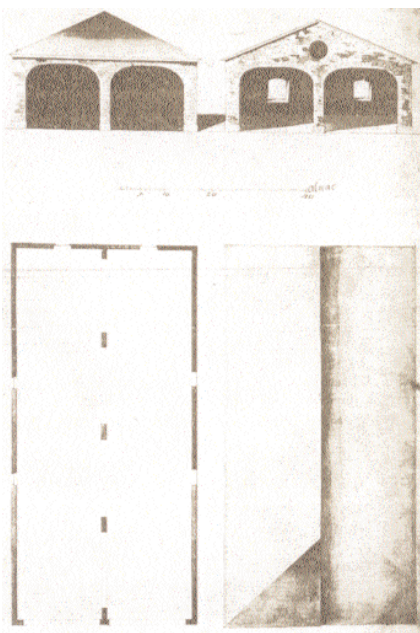
Modell i Statens Sjöhistoriska museum av galär från 1749.

Men för den skull var inte problemen ur världen, även om vraken äntligen plockades upp ur sjön och två bergsprängare började planera för grundläggningen.

Amiralitetskommissariatet vände sig till överintendenten Carl Härleman för att få ritningar till galärskjulen. Härleman föreslog två skjul bredvid varandra; de skulle uppföras av tegel med ena kortsidan mot sjön och vardera inrymma två galärer. Det visade sig emellertid nu att den tilltänkta byggnadsplatsen till största delen var uppfyllt av träspån på berg som sluttade mot vattnet, efter en fregattstapelbädd som anlagts där i början av 1700-talet. Med den grunden skulle Härlemans kalkyler inte hålla utan arbetena skulle bli betydligt dyrare än tänkt och projektet fördröjdes därför ytterligare. Nu följde nya turer innan arbetena slutligen kunde påbörjas efter reviderade ritningar våren 1751. Byggnadsföretaget hade nu krympt ihop till att endast omfatta det ena av de båda skjulen, med plats för två galärer. Men inte heller detta kom att förverkligas.

När de nödvändiga sprängningsarbetena var utförda och de båda långmurarna i norr och söder var resta, ändrade man sig och beslöt 1752 att i

Förslag till galärskjul av Carl Härleman, godkänt i december 1746. Endast det ena av de två galärskjulen påbörjades. Då arbetet avbröts var bara själva fundamentet färdigt.

stället uppföra två inventarienkammare. För dessa utnyttjade man de redan färdiga långväggarna och grunden – fundamentet. Man byggde nu två nya långmurar, på blott tre meters avstånd från varandra, för att göra två hus av ett. Galärskjulen byggdes i stället åren 1752–56 på Djurgårdssidan, där två

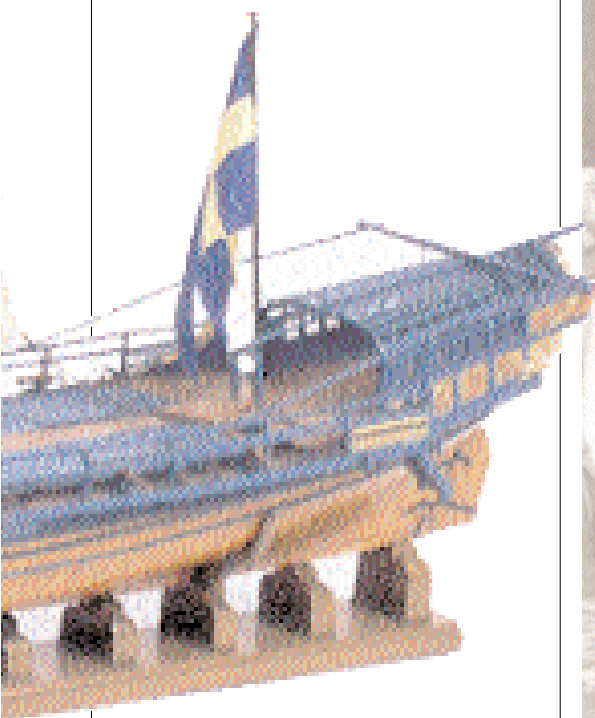
stycken av dem fortfarande finns kvar.

Inventarienkammarna var färdiga 1755 och där inrymdes då hela galäreskaderns upptäckling och klargöring, med andra ord fartygens utrustning. Så var då äntligen detta segslitna byggnadsärende bokstavligen talat i hamn. Det officiella namnet på husen var Galärinventarienkammarna, men i början av 1800-talet blev Fundamenten en vanlig benämning.

Husen var uppförda av tegel i två våningar med vindar, samt suterrängvåningar i öster där marken ligger lägre. De hade brutna tak som var täckta med tegel och järnplåt. De nuvarande valmade taken tillkom sannolikt vid en ombyggnad 1786.

Invändigt disponerades byggnaderna så att de nedre våningarna innehöll i öster vardera ett större rum och i väster vardera fyra inventarienkammare, medan de övre våningarna var indelade i ett antal inventarienkammare utmed en korridor, och i mitten av husen fanns trapporna.

Det var sannolikt husens byggnadsentreprenör, murmästaren Per Westrell, som var ansvarig för de ritningar som behövdes för att förvandla det ensamma galärskjulet till två inventarienkammare.

Då Fundamentshusen byggdes om från inventarienkamrar till verkstäder flyttade segelsömmarverkstaden in i Södra fundamentet. Interiören med segelsömmare och segelsömmerskor i verkstaden är från 1920-talet.

Skeppsholmens folkhögskola anordnar sedan flera år kurser i att bygga allmogebåtar.

Kyrka i segelsömmarsalen

I början av 1800-talet dryftades möjligheterna att få till stånd en del olika verkstäder på Skeppsholmen och 1820 fick byggnadschefen vid Arméns flottas Stockholmseskader Fredrik Blom i uppdrag att utarbeta ett förslag till ombyggnad av Södra fundamentet till bland annat verkstäder. Den här gången malde kronans kvarnar snabbt och ombyggnaden genomfördes 1821–22. Den innebar att inventariet av kamrarna revs ur och ersattes av verkstads- och förrådslokaler samtidigt som utrymmet under husets västra del sprängdes ur och inreddes till smedja. En kalamitet i sammanhanget var att amiralitetsförsamlingens kyrka förstördes i den stora brand som härjade Blasieholmen den 12 juni 1822 och den tillämnade segelsömmarverkstaden på övre våningen fick därefter användas som provisorisk kyrka fram till 1842.

I början av 1870-talet var Fundamenten tämligen förfallna och flottstationens byggmästare, kaptenen vid Flottans mekaniska kår Victor Ringheim, utarbetade 1875 förslag till reparation och ombyggnad av de båda husen. Arbena utfördes 1878–79 och innebar förutom en del inre omdisponeringar att de gamla husens exteriörer anpassades efter tidens smak.

De fick en symmetrisk fönsterindelning och en del exteriördetaljer, som de vertikala murbanden (lisener) och långfasadernas markerade gaveluppbyggnader (frontoner), tillkom. Ringheim hade också tänkt sig att binda samman de båda husen med en kulissportik mot sjön, men denna detalj stannade på papperet.

Det var genom denna ombyggnad som Fundamenten fick de nuvarande exteriörerna. För några år sedan renoverade Fastighetsverket fasaderna och återställde den ursprungliga färgsättningen.

Fundamenten användes som verkstäder, kontor och förråd till dess örlogsvarvet lämnade Skeppsholmen 1969. Norra fundamentets vind inreddes till brödförråd 1901.

Hemgård och folkhögskola

Tjälrlukten är påtaglig när man stiger in i den forna tackelkammaren på bot-

tenvåningen i Södra fundamentet. Det är Skeppsholmsgården och Skeppsholmens folkhögskola som disponerar Skeppsholmens fundament sedan örlogsvarvet lämnade Djurgården och Skeppsholmen 1969 och flyttade till Muskö i Stockholms skärgård.

Skeppsholmsgården är en av sex hemgårdar i Stockholm som drivs i Nathanael Beskows anda, men med maritim inriktning. Den skapades 1969 av dåvarande föreståndaren för Birka gårdens ungdomscafé, Holger Renberg, med utgångspunkt i skolfartyget Shamrock, berättar Gustaf Taube som är ordförande i Stiftelsen Skeppsholmsgården, när vi träffas i tackelkammaren. Syftet med verksamheten är, för att citera de beskowskt inspirerade stadgarna «att bereda människor av olika åldrar och från olika arbets-

mentet används fortfarande som verkstad och förråd och även södra byggnaden inrymmer, förutom kontor och undervisningslokaler, fortfarande också verkstäder. Den maritima anknytningen är särskilt påtaglig i Norra fundamentet där båtverkstäderna finns. På den forna brödvinden ligger i dag allhandla nautika och andra ting som kan vara användbara i verksamheten, men här har också många årsklasser av flottister lämnat meddelanden till kommande generationer – så gjorde till exempel 46/38 Jansson som muckade den 22 maj 1939. Tyvärr blev det nog en kortvarig glädje för honom eftersom kriget bröt ut den 1 september och redan i slutet av augusti kallade flottan in en stor del av sin reservpersonal.

På utrymmet mellan Norra fundamentet och den under andra världskri-

Fundamenten står ganska oförändrade sedan örlogsvarvets tid och bevarar den exteriör de fick vid ombyggnaden på 1870-talet.

områden och samhällslager tillfälle att mötas som likar och dela med sig åt varandra av sin livserfarenhet.» Förutom seglingarna med Shamrock och de andra skolfartygen, drivs i land olika kurser med anknytning till sjön, men även andra som till exempel videofilmning och krishantering.

Stiftelsen Skeppsholmsgården är också huvudman för Skeppsholmens folkhögskola, som startade 1977. Folkhögskolan, som har egen styrelse med representanter för sjöfartsnäringen och sjöfolksfacken, har 100 elever varav 16 undervisas i allmogebåtsbyggande medan 18 går på musiklinjen och övriga på allmän linje. Man har också distansundervisning för sjöfolk.

Fundamenten är ganska oförändrade sedan örlogsvarvets tid. Norra funda-

get byggda kanonverkstaden pågår nu en nautisk begivenhet av stora mått, för här byggs Stockholmsbriggan – den första brigg som byggts i huvudstaden på mer än hundra år. Bygget startade med kölsträckning 1997 och sjösättningen är planerad till nästa år. Förlaga är svenska flottans brigg Gladan, som byggdes i Karlskrona 1857. Stockholmsbriggan blir 35 meter lång och drygt 8 meter bred, med en segelyta om närmare 700 kvadratmeter. Fartyget byggs på historisk varvsmark för här har redan under tidigt 1700-tal kronans fregatter kölsträckts, vilket ju satte sina spår genom den väldiga anhopningen av träspån som förbittrade fundamentsbygget i mitten av 1700-talet.

*Staffan Nilsson;
Fil. dr i konsthistoria, byggnadsantikvarie*